

TROPA FAXISTAK BAKION
SARTU ZIRANEKOA (1937.05.09)

Aurton bete dira 75 urte gure herria faxisten eskuetan jausi zana. Gure sasoiko gazte eta helduen artean ia ezezagun dan jazokerea dogu ordukoa, guretariko askok zaharreri horren inguruan inoz zeozer entzun izan arren. 1936 urterik 1937 urtera bitartean gure artera ekarri eben guda anker hatako beste jazo-kizun asko lez areantxu lotu da ahaztuta berau, gomuta azpian lotu be. Asagoko, aspaldiko egin jaku, aurki. Halan bada, hutsune hori zeozelan arteztu gurean, hurrengo lerroon bidez, labur-labur bada be, haren barri ekarri gura geunke zuokana.

Guda lerroa geroago eta parajeago egoala, **Bakioko** udalak, **Urbarteko** Leandro Oraindi alkatea buru zala, agindua emon eban 1937ko maiatzaren 1ean herria hutsitu eta Zallarantza ines egiteko¹.

Maiatzaren 8ko goizaldean, Bermeoko Agirre auzotik **Burgon** eta Arana auzotik **Matxixakon** gora etozan indartsu *Frecce Nere* tropa italiar-espainiarrak **Bakiorantzako** bidean, euskal tropak atzeraka joiazala. Egun beratako arrastiko 5.30etan lortu eben **Burgoganera** heldutea, handixik **Matxixakora** joateko asmoaz. Arrasti beratan zabaldu ziran, bada, batetik, **Arballo** eta **Oruezarretarantza**, eta, bestetik, **Landaluze**, **Goienzabal** eta **Garbolarantza**, Sollube iparreko mendikatean barrena, baia **Matxixakon** sartu barik.

Hurrengo egunean, maiatzaren 9an, domekaz, goizeko 8.15etan, jausi ziran **Matxixakon** egozan bateriak euren es-

kuetan, bertan inor ez egoala². **Matxitxakoko** bateriak koiu ostean, hasi ziran tropa matxinatuak **Bakiorantzako** bidea barrian egiten. *Frecce Nere* izeneko guda-taldearen 4. erregimentuko tropak ziran. **Bakion** sartu ziran, bada, **San Pelaio**tik bidez bide beherantza etozan tropak horreek, goizeko 11.30etan. Herrian tropa faxistetan lehenengoak sartuten izan ziran harreek. Era batera, Mañutik urten eta **Andramarietaganerantza** jo eben beste tropa batzuk. **Andramarietaganegaz** jaubetu ostean, handixik **Elorrieta** eta **Goikoetxe** albotik behera joanda, harik eta Mungiarako bide nagusia ebagi artean, sartu ziran **Bakion** Melillako ehiztarien B batailoiko konpainia bi (“Tabor de Regulares” izeneko moruak)³.

Herrian sartu eta ordu betegarrenean, **Iatako** bizkarregino heldu ziran tropa matxinatuak. Honetan guztionetan, faxistetan 8 hildako eta 39 zauritu suertau ziran. Euskal gudariak eta milizianoak **Iatarantza** atzera eginkeran, euren lerroak eusteko egindako ahaleginaren ondorioa, hatan be.

Bakioko Ibarra

Faxistak idatzitakoa

Soldadu faxistakaz batera sartu ziran **Bakion** kazetari faxista batzuk be eta eurak idatzitako lekukotzak hona ekarriko doguz jarraian. Gudatean, irakurleen bihotzak gogoberotuteko ekintza eta jazokerak puztu egiten dira arean eta sarri, euren alderdikoentzako gauzak beti ondo doazelako itxurea emoteko, jakina.

Halan bada, eurretan lehenengoa, ABC egunkariko Sevillako barriemoilea zan José Goñi. Beraren lumatik jakingo dogu zelangoa izan ziran hasikerako ordu hareek. Euskeraz bihurtuta⁴:

“Domeka goizean, goizeko 11.30etan, sartu ziran gure soldaduak itsas bazterreko **Bakio** izeneko herritxuan. **Matxitxako** lurmusturra aurreko egunean, ilundian, koiu eben. Ordu betegarrenean, **Iatagino** igan eben, bertatik ia harrika jo leitezakala Bilboko itsas adarra eta portua. **Bakio**gino joan nintzan gure tropen atzean. **Matxitxakon** lotu nintzan. Bertan itsasaldeko bateria bat egoan, arerioak atzean itxita, denporarik eza gaitik, aurki. Kainoiak hurrengoau euken idatzita paparrean: TRUBIA, 1890. Egundokoa izan zan geure tropak **Bakion** sartzekoa. Brigada Mistoko tropak ziran, euretariko gehienak Extremadurako boluntarioak. Herria jagoten egozan lau batailoi gorriak **Iatamendira** egin eben hanka aurreko egunean, euren zoritxarra dala-eta, birao-urtika, danagaitik eta danaren aurka egundokoak esaten, bihotza galduta. Egun bi lehenago miliziano bi fusilau ebezan jagonleku jakin batera joateari uko egitea gaitik. Beste miliziano batek oinari egin eutson tiro ume eta andra batzuen aurrean, beroneeri hori egiteko errazoa esan eutsela: “Holan ospitalera eroango nabe eta egun batzuetan, behintzat, baketan egongo naz.” **Bakio**k udatiar gehiago daukoz bertako herritarrak baino. Azken honeek ia gehienak ines egin dabe. Gehienak separatistak ziran. Hareek, baia, bederatzii hilabetean itxaroten egon dira askatuak izan artean. Batzuk ordurik ostenduta bizi izan dira, bitarte guzti honetan ziurtasunik

ezak eragindako larritasuna bizi izan dabela, baia behin be itxaropena galdu barik. Gure tropak herrian sartu ziranean, ogi zuria honeri eta hareri emoten sartu ziran. Ostenduta egon ziranak lehenengoak izan ziran agirian urteten. Euren lagunak oztan-oztan ezagutu ebezan. Euretariko bat, *Tradición* (falangismoa) dalakoaren izen handiko zabaltzailea izan zana, Manuel María Arredondo, ia 20 kilo argalago egoan. Guda mutile-ri banderea eskuetatik kendu eta hareri munda hasi jakozan, urte askoan ama ikusi barik, amari musua emoten jakon lez. Ikuskizun zirraragarria izan zan ha. José Goñi”

Donostiako LA VOZ DE ESPAÑA egunkari karlistan antzeko gauzak idatzi ebazan soldadu faxistakaz batera **Bakion** sartutako beste barriemoile batek, beronek lehenengoak baino jakingarriri gehiago emoten deuskula. Euskeraz iminita⁵:

“Sollube mendiko iparrean legionarioak aurrera egin eben Bermeotik urtenda, **Matxixakon** zehar eta **Bakioko Basigo** herria atzean itxi artean. Legionario falangistak **Matxixakon** barrena, itsasoa alboan eukela, **Bakiorantza** egin eben aurrera. Goizean sartu ziran **Bakion**. Gorriak maiatzaren 8an beratan ines egin eben, **Matxixakoko** lubagiak hutsik itxi ebezala. Bertan zapatu beratako egunkari zatiak topau ebezan. Gorriak lau kainoidun itsasaldeko bateria bat eta beronentzako munizino ugari itxi ebezan atzean. Hilabete batzuk lehenago imini ebezan bertan. TRUBIA izeneko etxeak 1890. urtean egindakoak ziran. Falangistak **Bakion** sartu ziran eta **Iata** mendian gora egiten hasi ziran. **Bakioko** biztanle batzuk guda mutil falangisteri ondo etorria egin eutseen. **Bakion** eskoitar errefuxiatu asko egoan. **Bakion** barrena batailoi gorriak, hau da, ITXASALDE, MEABE eta SAN ANDRES eta diziplinarioetariko bat, atzera egin eben, maiatzaren 8ko gauera artean egon ziran herrian bertan. Zapatu gauean **Iatamendiko** jagonlekuetara igan eben. **Bakioko** udalak zortzi egun lehenago egin eban hanka herritik, Zalla herrian barrian udala eratuteko. Herri funtzionario guztiak bertara eroan ebezan. Ez zan herrian euretariko bape lotu. Argi-indarra kendu-

Elexalde auzoa eta Soloburu, Kopelagane, Azkarreta eta Arritxugane mendiak atzean

ta egoan. **Bakion** egozan errefuxiatuen artean abadeak eta beste eleizgizon batzuk be baegozan. Bilbotik ospa eginda, bertan ostendu ziran, CNTkoen bildur, aurki. **Bakion** etxe guztiak oso-osorik egozan. Tiro hotsak birritan baino ez ziran entzun ordu-rate, eta eurok aurreko astean, hatan be. Donostiatik ines egin-dako batzuk **Bakion** euki eben gordelekua, komentu baten, euki be. Egia esanda, **Bakion** ez zan egon goseterik. Esnerik eta arrautzarik ugari baegoan etxaldeetan, ostera, ez egoan ogirik, ez oriorik, ez eta behar-beharrezko ziran bestelango jakirik. Ha-reatzearen ondoan baegoan kooperatiba eran abertzale ospe-tsuak egindako bizitzetako etxe bat.

Tropa falangistak **Bakion** sartu ziran domeka eguerdian, basoetatik etozala. Gorriak lehenago ines eginda egozan. He-rrian bertan ez zan egon burrukaldirik, ez eta tiro hartu-jaurti-

girik. Lehenengo-lehenengo Brigada Mistoko brigadista moltso bat sartu zan herrian, euren burruka banderak agirian ebezala. Herriko biztanle batzuk amaibako poztasunaz hartuak izan ziran soldaduak, Espainiako bandereari gur eginaz. Hiru gizon belauniko imini ziran haren aurrean: Olaskoagatar anaia biak eta Manuel María Arredondo jauna. Hirurok herriko etxalde baten bederatzi hilabete ostenduta egon ziran. Falangistak ogi zuria banandu eben herritarren artean. Bizkai eta Gipuzkoako gobernadorea zan Arellano jauna heldu zan bertara, soldaduak herrian sartu eta gitxira, herriaren hornikuntzea eraturteko. Domeka goizean beratan Bilbotik etorritako txirrindulari bat heldu zan **Bakiora**, guda lerroak zeharkatuta, domekako egunkari bat aldean ekarri eban.”

Rosarionea, Feliena, Quintatorre etxeak, Tallu eta Iata mendiak atzean

Donostiako UNIDAD egunkari falangistak haxe ekarran soldadu-barriemole zan batek idatzitakoa. Euskerara ekarrita⁶:

“**Bakio** konkistauta. Herria goizeko 10etan konkistau genduan. Arerioak arin-aranga egin eban **Iatamendiko** lubagietan gordeteko. **Bakio**k ez eban ikusi gorri-separatistak eragindako bildur-ikara ankerrik. Bilboko bide nagusiagaz bat egiten

dauan herriko bidearen alboetan txaletak ikusi leitekez han-hor-hemenka. Honeek itxita egozan eta ez zan eurretan kalterik edota lapurretarik egin zanik ikusten.

Herritarrak gehienak borondatez egin eben ines herritik. Beste batzuk Gipuzkoara joan ziran euren senitartekoen barri eukiteko. Bidean umeteria txikerra ikusten zan, sei-edo ume besterik ez. Abade jesuita bi ikusi ziran. Beroneek ohiko bizi-tzea egiten izan eben, mezea emon eta bestelango eleizkizunak egiten izan ebezan ezelango eragozpen barik. Jesuiten udako egonlekua itsasoari begira, etxunduta antzean, eginda egoan, **Basigo**ko hareatzan, hatan be. 1936 irailetik aurrera Gipuzkoatik etorritako errefuxiatuentzako aterpetxe eran bihurtu eben. Handik ines egindako berrogei familia bertan aterpetu ebezan. Etxearen inguruko lorategietan egozan zugatzak ebagi ebezan horretarako.

Iatako inguruetan ez zan ikusten espainiar soldadurik. Ostera, patruila gorriak ibiltzen ziran hara hona. Falangistak etxaldeetara joaten ziran gudarako mutilen eske edo bila. Bide nagusiaren ezkerreko bizkarrak faxisten eskuetan egozan. Erregularrak erasorako prest egozan. Gaua baketsua izan zan. Handixik eta ehundaka metro batzuetara **Iatako** igokerea egoan. Burruka gogorrek egongo zirala emoten eban. Zaurituak menditik beherantza andetan ekarten ebezan. Larrien egozanak anbulantzia-kamioietan eroaten ebezan.”

Azkeneko lekukotzea PENSAMIENTO ALAVES egunkari tradizionalistako barriemoilea zan Jacinto Aizpuruak dakarsku. Guk euskeratuta, barriz⁷:

“Zapatuan jakin zan **Matxitzako** lurmusturra nazionalen eskuetan egoana. Domeka arrastian kamioneta bat heldu zan Bermeora Bizkaiko gizarte onaren gaztez beteta. Gazteok ostuta egon ziran eta nazionalen alderdira **Bakiotik** igaro ziran. Handixik, **Matxitzakotik**, urten eben, tropa nazionalak bertara sartu baino lehentxuago.

Matxitxakon lubagiak hutsik toupau ebezan. Oindinokarren, zapatuko egunkari batzuk ikusi eitekezan bertan. Ganera, itsa-saldeko lau kainoi eta eurentzako munizino ugari itxi ebezan atzean. Kainoiak hilabete batzuk lehenago imini ebezan bertan. Kainoiak TRUBIA 1890 idatzita euken paparrean. 10 ½-ko kainoiak ziran.

Maiatzaren 8an, tropa gorri-separatistak **Bakion** sartu ziran atzeraka etozala eta **Iatamendira** igan eben zapatu gauean, nazionalakandik ineska, beroneek **Bakiorantza** aurrera egiten ebelako. Lau batailoi gorri-separatista izan ziran **Bakion** egonekoak: ITXASALDE, MEABE, SAN ANDRES eta diziplinarioetariko bat. Maiatzaren 8ko arrastira arte **Bakion** egon ziran. Sano bihotz-galduta egozan. Batzuk mendiko jagonleku batera igateari uko egin eutsoen. **Bakion** bertan hil ebezan, beste milizianoeri erakutsia emoteko, aurki. Ganerako milizianoak, ostera, eurenetan ekin eta uko egin eutsoen jagonleku haretara igateko. Halan bada, azkenean, ha hutsik lotu zan. Herritarren lekukotzearen araber, lau batailoietakoa milizianoak txarto erantzun eben zapa-tuan **Iatara** igateko agindua emon eutseenean.

Espainiar tropak **Bakion** basoetatik sartu ziran maiatzaren 9ko eguerdian. **Bakion** ez egoan guda mutil gorri-separatistarik, lehenago hanka egin ebelako. Brigada mistoko soldadu moltso bat herriko kalera jatsi eta parajetu zan, burruka bandera apaltxu bat airean eroiela. Amaibako poztasunaz hartu ebezan. Gizonak, andrak eta umeak gurtu eben espainiar bandera, munka eta negarra begietan. Hiru gizon belauniko imini ziran haren aurrean, Olaskoagatar anaiak eta tradizionalismoaren zabaltzaile handia zan Manuel María Arredondo. Bederatzi hilabetean etxalde baten ostuta egon ziran eta ia inok ez dau jakin izan euren barri.

Zortzi egun lehenago, udal separatistea erbestera joan zan, Bilbon ha barrian eratuteko. Herri funtzionarioak beragaz eroan eba-zan. Herria, zoriak zer ekarriko, bakar-bakarrik lotu zan, argi-indariarik ez eukala. Gerogarrenean **Bakion** sartu ziran erreketek

poztasunez eta gedarka hartu ebezan, “Arriba España”-ka, hatan be. **Bakion** Espainiaren aldeko sentimentu sakona igarten zan, Bermeon igarri ebenaren aurkakoaren aldean. **Bakio**, ostera herri abertzalea izan zan. Baia gorri-separatistak aurretik erabilitako errefuxiatu asko egozan bertan. Egun beratan euren ostulekuetatik urten eben. **Bakion** Matías Solano Alcalde aita agurgarria egon zan ostenduta. Kaleko jantzita ibiltan zan. **Bakion** eleizgizon eta eleizandra asko egon zan ostenduta. Baita Pérez de Arregi aita agurgarria be, Donostian sano ezaguna.

Solobarru etxea, Arrilabanaga lekua eta Belategi mendia atzean

Bakion etxe guztiak oso-osorik egozan. Tiro hotsak birritan baino ez ziran entzun, eta eurok aurreko astean, hatan be. Miliziano batek fusila hartu eta txankan tiro egin eutson. Beste tiroak miliziano bi hilteko izan ziran, jagonleku batera igateari uko egin eutsoelako. Donostiatik hanka egindako errefuxiatu batzuk egon ziran **Bakion**, komentu baten egon ziran aterpetuta. Nazionalak herrian sartu orduko, ez egozan inon, egun ba-

tzuk lehenago hanka eginda egon ziralako. Itsasoaren ondoan kooperatiba separatista batek egindako etxebizitza moltsua egoan. Bertan abertzalerik garrantzitsuenak biziten ziran.

Bakion ez zan egon goseterik. Esne eta arrautza ugari egoan etxaldeetan. Ostera, ez zan orgirik, ez oriorik ez eta behar-beharrezkoak ziran beste jakirik egon.

Arrastian, ogiz betetako zakuak eroiazan kamioneta bat sartu zan **Bakion**. Haren atzean arineketan egiten eben umeak “Arriba España” gedarka ibili ziran. Tropa nazionalak **Bakion** sartu eta gero, Gipuzkoa eta Bizkaiko gobernadore orokorra zan Arellano jaunak agindu eutsen herritarrentzako hornikuntza zerbitzuak eratuteko Bizkaiko komisario karlista zan Hearle jaunari, Unibaso kapitaiari eta Bizkaiko Erreketeko kide garrantzitsuenetarikoa batzueri. Handik gitxira, herritarren beharrianak ostaldu-teko neurriak hartuteko **Bakiora** parajetu ziran hareek. Neguko Laguntasuna izenekoa atondu eben.

Goizeko lehenengo orduetan Bilbotik txirindulari bat heldu zan **Bakiora**, guda lerroak igaro eta gero. **Bakiora** onik heldu zan, paparrean ezaugarri abertzalea eroan eta besapean egunkari bat ekarrala.

Ez zan ikusten arerioaren tropen mobimenturik ez eta tanke areriorik be. Euskal tropak defentsa lerro batera egin eben atzera, bertan erasoari gogor aurre egiteko asmoaz.”

Argibide batzuk

Frecce Nere (gezi baltzak), italiar-espainiar erregimentu mistoa zan. Ofizialak batez be italiarrak ziran bitartean, guda mutilak espainiarrak ziran gehienak, Extremadura eta Galizakoak. Euren afiliazio politikoa faxismo-falangismoa zan.

Manuel María Arredondo, Bizkaiko *Tradición Falangista* izeneko alderdiko buruetarikoa eta haren zabaltzaile sutsua zan. **Bakion** egon zan ostuta, **Bella-Bistako** Olaskoagatar

anaiakaz batera (beraren lobak). **Bakioko Bella-Bistako** Pilar Goitiagaz egoan ezkondata eta, osterantzean, Bilbon biziten zan. 1937ko maiatzaren 10ean **Bakioko** udal gestorako alkate izentau eben, herriko lehenengo alkate faxista izan zala. Urte beratako bagilaren 22an, ostera, **Bakio** itxi eban, Bilboko udaleko gestoran kide izentau ebelako, José María de Areilza Bilboko lehenengo alkate faxistearen agindupean, hatan be⁸.

Olaskoagatar anaiak, Bella-Bistako semeak, biak karlista sutsuak ziran. Euretariko batek, Anastasio Olaskoaga Goitia, erreketete zala, Lleida-ko Tremp-eko burrukaldian galdu eban bizia 1938ko abenduaren 26an. Bestea José Antonio Olaskoaga Goitia zan. Bion ama Carmen Goitia, **Bella-Bistakoa**, izan zan⁹.

Ondorio batzuk

Tropa faxistak **Bakion** sartu ziranean, herria hutsik egoan, askok ines eginda eta beste batzuk etxeetan sartuta, bildurrez, seguru antzean. Ume gitxi batzuk baino ez ei ebezan kalean ikusi eta hortik gora, hiru gizon besterik ez jakezan parajetu ondo etorria egiteko, bi herrikoak, bestea kanpotarra, falangistea hau eta karlistak hareek biak, hirurak eurenetan sutsuak.

Hori dala-eta, Espainiaren aldeko sentimentua igarri ei eban barriemoileetariko batek, Bermeon ondo etorria egiten bidera inok ez eutsoelako urten, aurki. Baia, onartu egiten eben **Bakion** herritarrik gehienak abertzaleak zirana.

Bateko, **Bakion** Donostiatik joandako errefuxiatuak bertan egonak izan ziran, baia faxistak eurak herrian sartu orduko, barrian hanka eginda egozan. Hortik aurrera, besteko, eskoitar, eleizgizon eta eleizandra batzuk be errefuxiauta egon ziran **Bakion**, Bilbotik urtenda, **Bakio** leku segurutzat eukelako, antza. **Bakion** inok ez eutsen ezelango kalterik egin, bestertara baino, euren eleizkizunak egiteko askatasun osoz ibiltzen ei ziran.

Faxistak heldu ziranean, ez egoan gudaririk edo miliziano-rik herrian, aurreko egunerik **Iata**ko lubagietan gordeta egoz-lako. Herrian ez zan egon burrukaldi eta lapurretarik, etxe guztiak oso-osorik egozan eta.

Azkenik, **Bakion** ez ei zan goseterik ezagutu, behar-beharrezkoak ziran jaki batzuk eskura egon ez arren eta argi-inda-rik egon ez arren.

Bibliografia eta iturri dokumentalak

- (1) EUZKADI 7.598 zk. - 1937.05.04 eta 0284/016 Libro de salida de documentos 1932-1937, azken hau Bakioko Udal Agiritegian
- (2) BERMEO Y LA GUERRA CIVIL. LA BATALLA DE SOLLUBE, Francisco Manuel Vargas Alonso, EUSKO IKASKUNTZA, 2007. (291., 292. eta 464. orr.)
- (3) BERMEO Y LA GUERRA CIVIL. LA BATALLA DE SOLLUBE, Francisco Manuel Vargas Alonso, EUSKO IKASKUNTZA, 2007. (305. orr.)
- (4) DOBLE DIARIO DE LA GUERRA CIVIL 1936-1939, IV TOMOA, 30 zk., ABC, EDITORA PRENSA ESPAÑOLA, 1979. (7. orr.)
- (5) LA VOZ DE ESPAÑA, 200 zk. – 1937.05.11.
- (6) UNIDAD, 202 zk. – 1937.05.12.
- (7) PENSAMIENTO ALAVES, 1.327 zk. – 1937.05.10
- (8) 0008/001-BAKIO Libro de actas municipales 1933-1937 eta 0002/002-BAKIO Libro de actas municipales 1937-1939, biak Bizkaiko Foru Aldundiko Agiritegian.
- (9) 010/001-BAKIO Papeles varios 1947-1949 eta 0002/002-BAKIO Libro de actas municipales 1937-1939, biak Bizkaiko Foru Aldundiko Agiritegian, eta 0374/002-00 Difuntos 1920-1970, Bizkaiko Eleizearen Historia Agiritegian, eta 0009/003-JUZGADO Libro de defunciones 1930-1954, Bakioko Udal Agiritegian.

Iniaki Martiartu
2012ko bagilean
BAKIO